

ראיון עם הרב אברהם חמרה

ביום י"ז בשבט תשנ"ו (7 בפברואר 1996)

מראיינים: ד"ר מאיר בראשר, מר מיכאל גלצר
וד"ר שלום רצבי.

ש: היית רבה האחרון של קהילת דמשק בתקופות הקשות ביותר, כיצד הגעת לרבנות? ובכלל כיצד הוכשר רב בסוריה?

ת: נולדתי ב־1943 בדמשק. נכנסתי לגן של בית־ספר 'תלמוד תורה' בגיל 3 ולמדתי שם עד שנת 1960, כלומר, עשיתי שם את לימודי היסודיים ואת לימודי חטיבת הביניים. בשנת 1961 הייתי מורה בבית הספר שבו למדתי, ובשנת 1963 מונית להיות מנהלו של אותו בית הספר. בשנת 1970 נבחרתי כחבר בוועד של הקהילה ובשנת 1972 קיבלתי את משרת סגן הרב, היה זה בימיו של הרב נסים אנדובו זכרונו לברכה. בשנת 1976 נבחרתי לשמש כרבה של הקהילה, משרה שבה החזקתי עד לעלייה לארץ־ישראל בשנת 1994. בשנים האחרונות הייתי גם נשיא הקהילה. למדתי אצל הרב שאול מנג'ד. הוא היה רב ומורה בבית הספר 'תלמוד תורה'. כשסיימתי את לימודי חטיבת הביניים המשכתי ללמוד אצלו בבית. השהייה במחיצתו אף היא היתה לימוד בדרך של 'שימוש תלמידי חכמים'. לא היתה בסוריה ישיבה כמו במדינת ישראל או בניו־יורק. בעצם לא היו בסוריה ישיבות. הלימודים לא התנהלו כלימודי יהדות, הם התקיימו במסגרת השעות שהוקדשו לתפילה. למדתי אצל הרב שאול מנג'ד שנים רבות.

ש: מה למדת? איזו ספרות?

ת: למדנו הלכות ב'שולחן ערוך' בעיקר את 'אורח חיים' ואת 'אבן העזר'. עיינו גם בתלמוד, במסכתות כמו ברכות, קידושין, שבת, הקשורות לענייני הלכה הנוהגים בכל ימות השנה.

ש: מה היו יחסיך עם רבה הקודם של הקהילה?

ת: יחסי עם הרב הקודם, הרב נסים אנדובו, היו טובים. רחשתי לו הערכה רבה. אין זה עומד בסתירה לעובדה שהיו בינינו לפעמים חילוקי דעות. עוד בימי חייו של הרב נסים אנדובו, בשנת 1972, נתמנתי על־ידי הרב ועל־ידי ועד הקהילה לסגנו, כדי לעזור לו ולהקל עליו את העומס. תפקידי היה לטפל בבעיות שונות שהתעוררו בקהילה, וביניהן גם טיפול במשפחות שבהן הסתכסכו בני הזוג, והדברים הגיעו לא פעם עד לצורך לפתוח בית־דין רשמי שבו הופיעו גם עורכי דין.

* כל התמונות במאמר זה צולמו על־ידי רוברט ליונס, במאי 1994 ובאפריל 1995. התמונות צולמו עבור התערוכה 'יהודים בארצות ערב היום – צילומים' שהוצגה בבית התפוצות, תל־אביב 1996.

הרובע היהודי, דמשק 1995

כשנפטר הרב נסים אנדובו היה המועמד הטבעי לרשת אותו הרב זאקי (=יצחק) אסא. הוא כבר לא היה צעיר והציע לי להמשיך בתפקיד סגן הרב ולטפל בעניינים שונים בקהילה.

אחרי אירועים אלו הגיע בנו של הרב אסא ממכסיקו והשיג לו היתר יציאה מסוריה. נשארתי רק אני כתלמידו של הרב שאול מנג'ד, והוועד בחר בי לרב הקהילה. ידעתי שאני מקבל עלי תפקיד מאוד מסובך, עדין ורגיש. ש: אני מניח שידעת שאתה נוטל על עצמך משרה שונה, מסובכת ואולי אפילו מסוכנת יותר מאשר תפקיד של רב רגיל במקום וזמן אחרים.

ת: כחבר בוועד הקהילה בשנות ה-70 עסקתי בכל ענייני הקהילה. אף כי בראש מעייני עמד העיסוק בענייני חינוך, ולמעשה, נשארתי מעורב ופעיל בענייני חינוך עד עלייתי מסוריה. נכנסתי לבית הספר של תלמוד תורה בגיל 3 והייתי שם עד זמן העלייה, בערך עד שנת 1994. כלומר במשך כל השנים, מהיותי בן 3 עד שנעשיתי למורה בבית הספר, למנהל, לסגן רב ולחבר ועד ובסוף גם לרב הקהילה ונשיאה – הייתי באותו משרד, באותו בניין, באותו מקום.

ש: מה הרגשת כשקיבלת את תפקיד הרבנות? כי הרי התפקיד שלך היה לא רק של מורה הלכה או מורה בבית הספר.

ת: לא, אני טיפלתי בכל העניינים של הקהילה.

ש: היה עוד מנהיג של הקהילה במקביל?

ת: כן, כל הזמן היה גם ועד בקהילה. בילדותי היו חברים בו הרב נסים אנדובו, זכרונו לברכה, שהיה הרב הראשי של הקהילה, הרב אסא, שהיה שוחט ומוהל בקהילה. בתקופה שלי, חברי הוועד היו: סלים טוטח, ד"ר איזק טוטח, עורך הדין יוסף רומאנו, ח"ד"ר תשה וד"ר חיים שלום.

ש: האם היתה בין חברי ההנהגה של הקהילה חלוקת תפקידים מוסכמת?

ת: היה רב. הוא עסק גם בענייני חול וגם בענייני קודש, וכך היה גם בימי כהונתי. כשנבחרתי כחבר ועד הקהילה הענקתי חשיבות לחינוך יותר מאשר לדברים אחרים. נכנסתי כחבר לוועד, כי רציתי להיות במקום שמחליטים ושבו יהיה לי כוח כך שאוכל לעזור לבית הספר, לחינוך. אבל אחר כך, משנה לשנה, למשל בשנת 1970, נבחר ועד חדש לקהילה. נשיא הקהילה היה סלים טוטח ובין חברי הוועד היו ישעיה נור, חיים שפיפטי, יוסף ג'יזאתי, ד"ר נסים חצבאני, עורך הדין יוסף רומנו, המזכיר הכללי של הוועד ואני. בדרך כלל הרב היה בעיקר המנהיג הרוחני, ואילו הוועד עסק בעניינים גשמיים.

ש: האם החלוקה הזו השתנתה כשכינת כנשיא וכרב?

ת: לא. כשהייתי חבר בוועד עסקתי גם בעניינים גשמיים. אולם תמיד היתה המטרה שראיתי לפניי חינוך הילדים. בשנת 1972, או אולי שנה קודם לכן, שר ההסברה בישראל היה ישראל גלילי, זכרונו לברכה, והוא אמר בדין שהתקיים בכנסת על יהודי סוריה, שכל היהודים בעולם, ובפרט יהודי סוריה – הם ישראלים. הוא הוסיף עוד: 'אנחנו עושים מאמצים גדולים להוציא אותם מסוריה'. כששמעו את זה בסוריה, נפגשו אנשי המודיעין הסורי עם הקהילה כדי להוציא הצהרה בגנות כל הדברים שנאמרו על ידי גלילי בישראל. כלומר, שיהודי סוריה הם סורים ולא ישראלים. נפגשנו עם המודיעין. אני זוכר שבאותו זמן, כנראה, תוכנן שכל חברי

הוועד יופיעו בטלוויזיה הסורית כדי להגיב על דבריו של גלילי. בתוך הקהילה שמעו משהו מהדברים שנאמרו בפגישה עם המודיעין הסורי, וחשבו שהפגישה נועדה כדי להודיע שהממשלה הסורית רוצה להתיר ליהודי סוריה לצאת ממנה. בעקבות שמועות אלו הובע החשש שהוועד יצא נגד הרעיון הזה ויטען שאנשי הקהילה רוצים להישאר בסוריה. זו לא פעם ראשונה שהיו שמועות כאלו על נכונות הממשלה להתיר את יציאת יהודי סוריה. אני זוכר שכשהייתי ילד קטן היו שמועות שהממשלה פתחה את השערים. נדמה לי שזה היה בשנת 1951/52. השמועות דיברו על היתר יציאה ליהודים דרך לבנון. השמועות גם אמרו שהוועד של הקהילה באותה תקופה עשה מאמצים לסגור את הדלתות בפני היהודים. כך קרה גם עכשיו, בתוך הקהילה נפוצו שמועות שהממשלה הסורית רוצה לתת לקהילה אישור רשמי לצאת מסוריה, אבל הוועד רוצה לסגור את העניין. וכך, באותו יום, שבו אמור היה להתקיים הראיון בטלוויזיה, נפגשנו, כל חברי הוועד, עם כל הקהילה, אנשים ונשים. כולם באו למרכז הקהילה. אנשי הקהילה, נשים, זקנים וטף צעקו ולא נתנו לנו לצאת מן המרכז, ולא יוכלנו להגיע לראיון בטלוויזיה. כל מה שתוכנן לראיון בטלוויזיה בוטל.

ש: מה רצו בני הקהילה?

ת: הם רצו לעלות לארץ־ישראל, לצאת מסוריה. בני הקהילה חשבו שאולי גם עכשיו הממשלה רוצה להוציא את יהודי סוריה, אבל הוועד מתנגד שהקהילה תצא מסוריה.

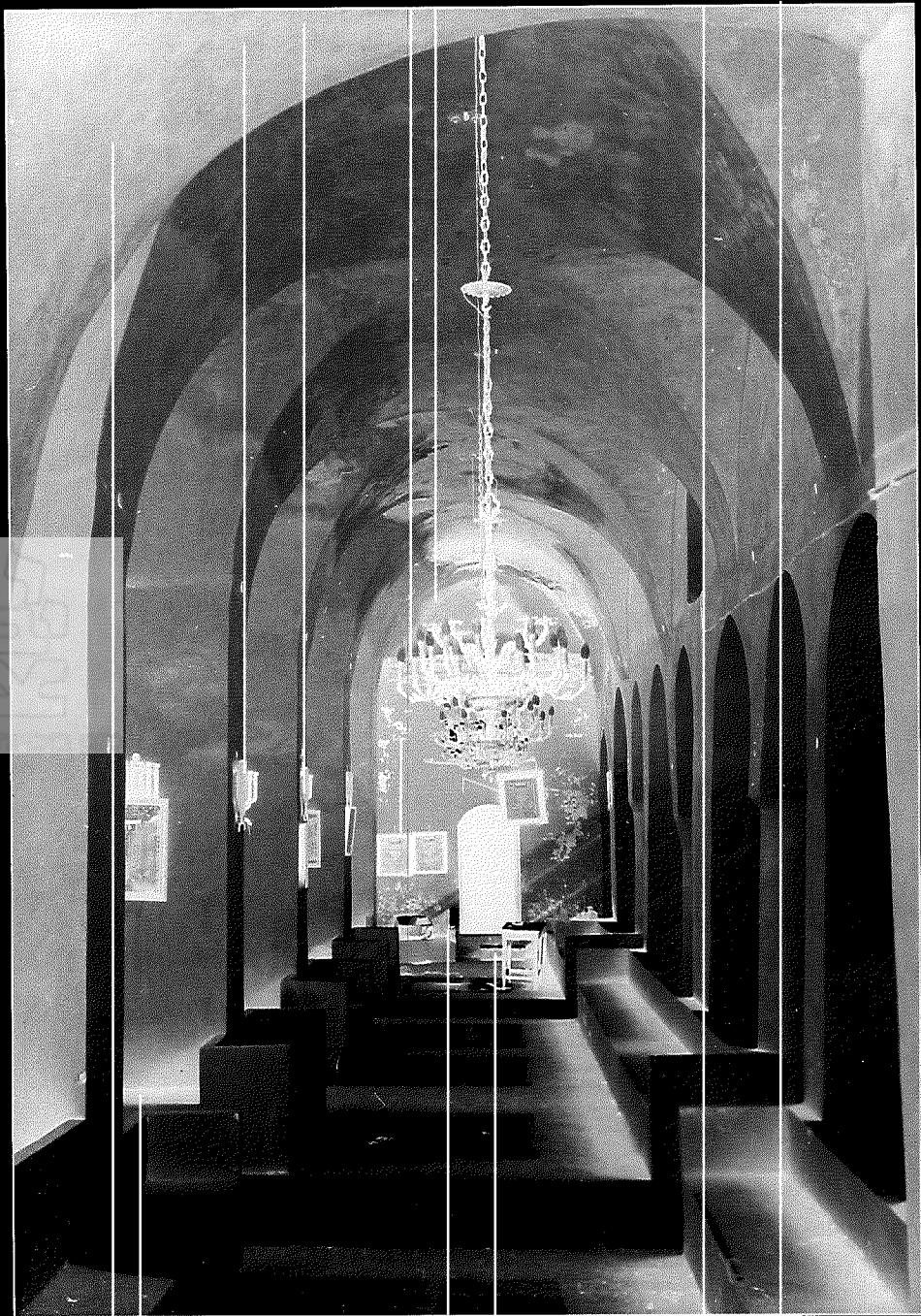
ש: והם רצו לצאת?

ת: הם רצו לצאת, כן. ובאותו יום, אני זוכר, היינו במשך כל היום במרכז, והקהילה כולה התאספה ורעשה כאילו היתה זו הפגנה. למה אני מספר את הדברים האלה? כדי להראות איך למעשה פעלתי לא רק בתחום הרוחני אלא גם בכל תחומי החיים של הקהילה, גשמיים ורוחניים.

אחרי האירועים האלו אחד מחברי הוועד התפטר בצורה רשמית. זה היה זאקי סג'ר. גם ד"ר חצבאני פרש מפעילות בוועד. הוא עזב את תפקידו במרפאה, שבה עבד שלוש פעמים בשבוע, אבל בניגוד לזאקי קבאנה הוא לא התפטר רשמית. הוא נשאר עדיין חבר בוועד של הקהילה, אבל הוא לא טיפל יותר בפניות האנשים ולא התעניין בצורה פעילה בנעשה. רק נשיא הקהילה, שהיה מבוגר, נפגש עם האנשים ודיבר אתם. אני, כמנהל בית הספר של תלמוד תורה וכסגן הרב באותם ימים, הייתי בתוך הקהילה. לא יכולתי להתפטר, לא רק מטעמי עבודה, פשוט הרגשתי שאני אחראי על הקהילה. מי יישאר לטפל בענייני האנשים. זה מתפטר וזה לא רוצה.

כחברי ועד חששנו ופחדנו. באותה תקופה הרבה אנשים ברחו, או ניסו לברוח, מסוריה. פעם ברחו משפחה אחת, פעם אחרת שתיים או שלוש משפחות. מי אחראי? כמובן, כך חשבו השלטונות, הוועד של הקהילה. אז הם זימנו את כל חברי הוועד ודיברו אתם קשות. אמרו להם: אתם לא בסדר, אתם לא צריכים לעשות ככה.

בעקבות הדברים האלה הרבה אנשים לא רצו להמשיך בתפקיד שלהם בוועד. ואילו אני הייתי מוכרח להיות בתוך הקהילה גם כרב וגם כמנהל. את כל העבודה שהיתה של האנשים שהתפטרו, או שעזבו את התפקיד שלהם, לקחתי עלי. וכך, מי

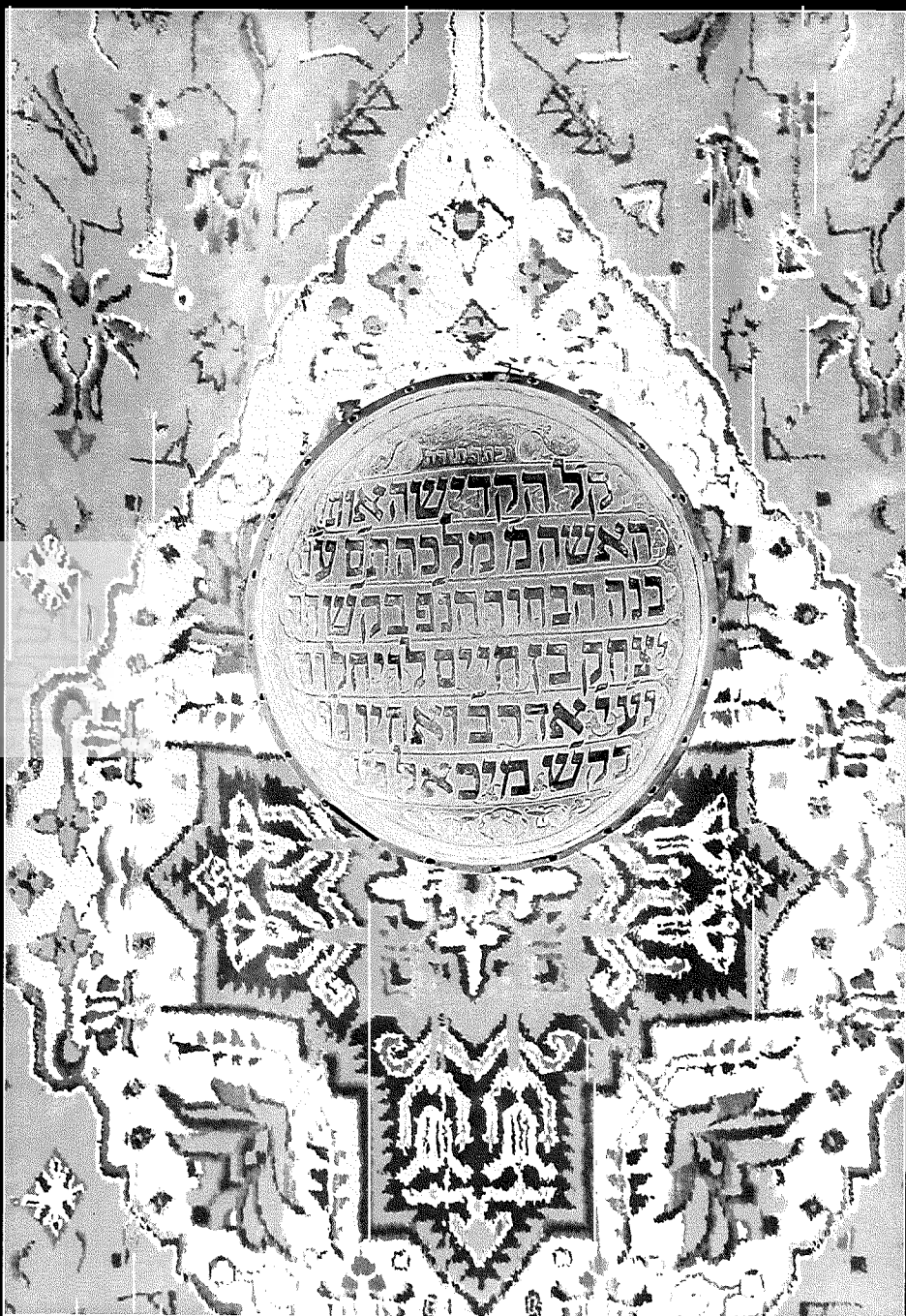
בית הכנסת העתיק בחלב (ארס צובה), 1994

בית החינות בני ברק, 1994

בית הכנסת יאזפריני, דמשק, 1994

היה פותר את הבעיות שהתעוררו בשנים אלו? אני. למשל, אם חולה נזקק לעזרה רפואית, או לעזרה כספית, או סוציאלית, הוא היה פונה אל הרב. ואני, אל תשכחו, הייתי גם רב וגם חבר בוועד. חברי הוועד נתנו לי סמכות לחתום על כל סיוע כספי שצריך להינתן מן הקופה של הוועד. וכך לא רק בעניינים הרוחניים, אלא גם בכל העניינים הגשמיים היו אנשי הקהילה פונים לרב והוא היה המחליט או הפותר את הבעיות הרבות. לא היה צורך לפנות לאנשים אחרים. היה הרב ואנשים חשבו שבכוחו של הרב לפתור את בעיותיהם.

ש: אני מבין שכל אותן שנים מה שהעסיק אותך במיוחד היתה ההנחה שצריך לתת לחינוך עדיפות עליונה.

ת: כן.

ש: עם אילו בעיות מרכזיות בחינוך ניסית להתמודד?

ת: היה עלי לשמור שהחינוך בבית הספר יהיה חינוך הבנוי על לימודי חול כפי שהשלטונות תובעים, יחד עם זאת כיהודי וכרב שחותר להעביר את המסורת היהודית הייתי צריך לדאוג גם ללימודי הקודש. איך לימדנו לימודי קודש? הממשלה קבעה תכנית לימודים מיוחדת לכל בתי הספר הפרטיים והממלכתיים בסוריה. אנחנו, למשל, היינו מסיימים בשעה 2:00-2:30 את לימודי החול, שהיו מבוססים על פי הכללים של התכנית הזאת, והילדים היו נשארים בתוך כותלי בית הספר כדי ללמוד את לימודי הקודש. אבל הכול היה במסגרת תפילה. למשל, הילדים שלמדו בבתי הספר הפרטיים, או הממלכתיים, הגיעו לבית הספר בשעה 8:00, ואילו תלמידי בית הספר של תלמוד תורה היו באים לבית הספר בשעה 7:00. משעה 7:00 עד השעה 7:45 היה שיעור שבו למדו את תפילת שחרית. כל הילדים למדו את התפילה – מגיל הגן ועד חטיבת הביניים. כולם באו. שאלו: למה הם באו לבית הספר? אנחנו ענינו הם באו להתפלל משעה 7:00. גם אחר הצהריים משעה 2:30 עד שעה 4:30 למדו לימודי קודש. הם התפללו מנחה וערבית.

ש: לא ראו שהם לומדים?

ת: היו תמיהות. סך הכול שעות התפילה היו ארוכות גם בבוקר וגם אחרי הצהריים. לי היתה תשובה אחת: יש תפילה ויש חוק, הלכה. הם גם מתפללים וגם לומדים את 'חוק לישראל', הכולל כידוע לקט מן התורה, מן הנביאים ומן הכתובים; יש גם משנה, יש גם הלכה ויש גם תלמוד. כך, למשל, אם השלטונות נכנסו לאחת הכיתות הנמוכות הרי שהילדים הקטנים לומדים תורה, לומדים נביאים, לומדים כתובים. בכיתות גבוהות יותר למדו תלמוד, וספרי הלכה. הכול היה במסגרת תפילה, ובאמת הצלחתי לשכנע בכך את המנהל המוסלמי שהיה בבית הספר.

ש: היה מנהל מוסלמי שהיה ממונה על לימודי חול?

ת: כן. אבל לא רק לבני הקהילה. בכל בית ספר פרטי היה מנהל מטעם משרד החינוך. הוא היה בא כל יום לבית הספר כדי לפקח שתילמד תכנית הלימודים המיוחדת של משרד החינוך. לכל בית ספר בסוריה היה מנהל של בית הספר ולידו היה מנהל מטעם משרד החינוך. אני הצלחתי להתיידד עם המנהל המוסלמי והיתה לי תמיד רק תשובה אחת על שאלותיו בענייני לימוד הקודש, והיא: לימודי הקודש שלנו כוללים לא רק תפילה, אלא גם חוק. היו מעט מאוד אנשים בקהילה שלא רצו להשאיר את הילדים עד שעה 5:00.

- ש: האם כל הילדים של הקהילה הגיעו לשם?
- ת: 95% מן הילדים באו לבית הספר של תלמוד תורה. היו שני בתי-ספר. היה בית ספר אליאנס כללי, שהיה קיים כבר למעלה ממאה שנה בסוריה, והיה בית ספר 'תלמוד תורה' משנת 1944. את בית הספר של תלמוד תורה מימנה הג'וינט בניר יורק, אבל השם של הג'וינט לא היה מוכר בסוריה. כל העזרה הכספית באה מן הקהילה הסורית שנמצאה בברוקלין, בניו-יורק, מתחילת המאה ה-20.
- ש: מה היה הקו שהנחה את תוכנית הלימודים בבית הספר של תלמוד תורה?
- ת: ב'תלמוד תורה' היו לימודים עד לשלב חטיבת הביניים. אחרי חטיבת הביניים הולכים לתיכון הרשמי, או הפרטי, בסוריה, ומבית הספר התיכון – לאוניברסיטה.
- ש: כשהלכו לחטיבת הביניים – מה היה הקשר של החטיבה עם לימודי היהדות?
- ת: היו לימודי חול והיו לימודי קודש.
- ש: וזה נגמר בחטיבת הביניים, או שהיתה אפשרות להמשיך ולהעמיק בלימודי היהדות גם אחרי חטיבת הביניים?
- ת: אחרי חטיבת הביניים היו רק בתי כנסת. לא היו בתי ספר שבהם למדו יהדות.
- ש: אחרי חטיבת הביניים הילד היה בן 14-15. אז מה רכש הילד בתחומי היהדות עד גיל 15? היכן הוא רכש את תכני היהדות עד גיל 15?
- ת: ב'תלמוד תורה'. ואחרי זה רק בבתי כנסת בשבתות.
- ש: היו שיעורים, או חוגים, שבהם למדו יהדות?
- ת: כן.
- ש: מי ארגן אותם? אתה? הקהילה? הוועד? או שבכל בית כנסת התארגנו בצורה עצמאית?
- ת: בכל בית כנסת למדו.
- ש: מה היו הלימודים האלה? מה הם כללו?
- ת: למדו שם הלכות. כך, למשל, לפני פסח את הלכות פסח ולפני שבועות את ההלכות הקשורות לשבועות.
- ש: וכשהתלמיד גמר את חטיבת הביניים בגיל 15 בערך מה הוא הכיר וידע על היהדות?
- ת: הוא הכיר הלכה, תורה, נביאים, כתובים וגם קצת תלמוד ומשנה.
- ש: איזה מקום תפסה ארץ-ישראל בכל הלימודים האלו.
- ת: בקשר לארץ-ישראל? גם על ארץ-ישראל התלמיד ידע. זה היה כלול בלימודי קודש. הכול היה נעשה בקריאה בלבד, לא בכתיבה. הכתיבה היתה אסורה. אסור היה לכתוב או לדבר עברית. דיברנו רק ערבית. קוראים את התנ"ך, אבל מתרגמים לערבית. אבל היו אנשים מבוגרים שדיברו עברית טוב מאוד. הרי היה 'חלוץ' בסוריה והיו אז מורים שבאו מישראל ולימדו אותם עברית.
- ש: בבית הספר עצמו ניסיתם להזכיר את ארץ-ישראל, את לימודי ארץ-ישראל, או שלא נגעתם בנושא הזה?
- ת: ראשית, זה היה פלסטין. ובלימודי הקודש כל הלימודים עוסקים בארץ-ישראל, ארץ הקודש.
- ש: מה היו היחסים ביניכם, בין הוועד והרב ובין השלטונות הסוריים במשך כל התקופה מאז שהתחלת להיות פעיל?

ת: כמו שאמרתי אני התחלתי להיות פעיל בשנת 1970/71.

ש: זאת אומרת, אחרי מלחמת ששת הימים.

ת: במלחמת ששת הימים גם הייתי פעיל. הייתי פעיל מיום שהייתי מנהל בית הספר 'תלמוד תורה'.

ש: אז כיצד אתה זוכר את היחסים בין הקהילה שהיית רבה לבין השלטונות בהתייחס לסכסוך הישראלי-ערבי?

ת: במלחמת ששת הימים ריחפה סכנת כליה על כל אנשי הקהילה. ביום שבו נכנס צה"ל לירושלים נכנסו כל הפלסטינים של דמשק לבתים של בני הקהילה. אני זוכר שביום שצה"ל נכנס לירושלים נכנסו הפלסטינים חמושים ברובי קלצ'ניקוב לבתיהם של בני הקהילה. הם כמעט הרגו את כל בני הקהילה. אבל היה נס גדול ואיש מהם לא נפגע. אני זוכר שהם ירו ברובה קלצ'ניקוב על ארון הבגדים של עורך-דין אחד, שנפטר בינתיים, שמו היה משה עג'מי, זכרונו לברכה, הם לקחו אותו לרחוב, ירו בו אבל למרבה המזל לא פגעו בו. אחר כך שחררוהו.

ש: כיצד אתה מסביר את העובדה שבסופו של דבר לא קרה שום דבר ליהודים?

ת: אני לא יודע עד עכשיו, באמת, זה נס גדול. הכול היה פתוח. לא היתה שמירה על בתי בני הקהילה. ביום הראשון של מלחמת ששת הימים כל מי שרצה היה יכול להיכנס לשכונת היהודים. ככה זה היה במלחמת ששת הימים, אבל במלחמת יום כיפורים, בשנת 1973, ובמלחמת לבנון, בשנת 1982, הדברים כבר היו שונים. השלטונות שמרו על הקהילה שמירה חזקה.

ש: איך היו היחסים בין הקהילה לשלטונות? האם זכורות לך התנגשויות בין הקהילה לבין השלטונות?

ת: כשעלה נשיא סוריה, חאפז אסד, לשלטון, בשנת 1970, היו בריחות. תמיד היו בריחות מסוריה לתורכיה, או מסוריה ללבנון, ומשם לארץ-ישראל. כשהיתה מתגלה בריחה מסוריה השלטונות היו עושים בעיות למי שנשאר בקהילה. למשל, אם ברח משפחה, היו לוקחים את האחים של הבורח, או את ילדי המשפחה, או כל אחד אחר ממי שנשאר מן המשפחה והיו עושים לו צרות. תמיד היו דברים כאלה.

אני זוכר שבשנת 1971/72 פעל בצרפת ה'וועד להצלת יהודי ערב'. בראש הוועד עמד ראש הסנט הצרפתי, אלן פורר. הוא היה יושב ראש פעיל שעשה רבות להצלת יהודים מכל מדינות ערב, וגם מסוריה. כך, למשל, פעם אחת נתפסו כמה אנשים שניסו ללא הצלחה לעבור את הגבול. אלן פורר ניהל משא ומתן עקשני עם השלטונות בסוריה ובסוף עשו מעין החלפת שבויים. באופן דומה כשהיו גם ישראלים אסורים בסוריה ודיברו על חילופי שבויים הוא פעל רבות. בסופו של דבר שיחררו את הישראלים וגם את בני הקהילה שהיו בבית סוהר.

ש: האם היתה לך הרגשה כאילו השלטונות החזיקו בבני הקהילה כבני ערובה לישראלים, או משהו כזה?

ת: כן. ככה היו פני הדברים. למשל, אחרי התערבותו של אלן פורר, אחרי כל המאמצים האלה אנחנו, אנשי ועד הקהילה, נפגשנו עם נשיא סוריה, חאפז אסד. היה זה בהתחלת כהונתו כנשיא, ודיברנו אתו על כל הבעיות של הקהילה.

היו לקהילה בעיות רבות. למשל, אנחנו היהודים לא יכולנו ללכת יותר מ-4 ק"מ בלי אישור. בתעודת הזהות היתה רשומה המילה 'מוסאוווי' (=בן דת משה) באדום,

כדי להודיע שאתה יהודי. לא יכולנו לצאת מסוריה אף כי תמיד היו בריחות. דיברנו עם חאפז אסד על כל הבעיות. ובאמת אחרי הפגישה השתפר המצב של הקהילה. לאט לאט אבל השתפר. הוא ביטל את כל ההגבלות שהיו על בני הקהילה. הוא אפילו אישר לנו לצאת מסוריה. אבל אף פעם לא לכל המשפחה. מבני המשפחה יכולים היו לצאת אחדים, ואחרים לא. למשל, אם בעל ואישה רצו לבקר באירופה, או בניו יורק, הילדים היו חייבים להישאר בסוריה. אב ובן, או אם ובת יכולים לצאת, אבל לא כל המשפחה ביחד. כך הם הבטיחו את שובם של היוצאים. כמעט כל בני הקהילה ביקרו באירופה, באמריקה, וראו את בני המשפחה שחיו שם או אפילו בישראל. אבל משפחה שלימה מעולם לא הורשתה לצאת את סוריה.

ש: ומתי השתנתה מדיניות זאת?

ת: בתקופתו של הנשיא חאפז אסד. בשנת 1977 חאפז אסד נפגש עם ג'ימי קרטרי בז'נבה. זה היה אחרי ביקורו של סטיב שלום, אחד מיוצאי הקהילה הסורית שגר בניו יורק. הוא ביקר לראשונה בסוריה. אחרי הביקור הראשון שלו התקיימה פגישה עם חאפז אסד. קרטרי ביקש מאסד שישחרר את בני הקהילה כך שמי שירצה יוכל לצאת מסוריה. אסד נתן לקרטרי מעין מתנה, 14 בנות מהקהילה, שיכולות לצאת להתחתן בניו יורק. מאז השתפר המצב של הקהילה. משנת 1977 עד זמן העלייה האחרון, היו בערך 350, או 400 בנות, שיצאו מסוריה והתחתנו בניו יורק. לכולן יש עכשיו משפחות בניו יורק.

ש: איך היו היחסים של בני הקהילה עם האוכלוסייה הלא-יהודית בדמשק?

ת: בשנים הראשונות אחרי קום המדינה היו היחסים עם האוכלוסייה הלא-יהודית קשים, אבל אחרי שנתיים שלוש, בני הקהילה הסתדרו, וכששכניהם הערבים התרגלו לעובדת קיומה של מדינת ישראל, חזרו היחסים לקדמותם.

ש: זאת אומרת, סכסוכים היו בעיקר עם פלסטינים.

ת: רק עם קום המדינה, מיד אחרי קום המדינה, היו יחסים קשים.

ש: ובשנת 1967?

ת: בשנת 1967 אחרי המלחמה נכנסו הפלסטינים לבתים שלנו. אבל אחר כך הסתדרנו.

ש: איך היו היחסים היומיומיים?

ת: היחסים היומיומיים היו תקינים בדרך כלל.

ש: אבל לא היו יחסי קרבה?

ת: לא. יחסי קרבה לא, אבל גם לא הייתה עוינות.

ש: האם כך היה גם בזמנך?

ת: לפני קום המדינה היו היחסים טובים יותר. אחרי קום המדינה היתה קצת עוינות מצד הפלסטינים, אבל אחר כך הסתדרנו. משנת 1971 התחיל הקשר עם ד"ר רונלד פלד, אבל זה היה בקנדה. אני זוכר שהרב סירלס, שהוא עכשיו רב בשיבה יוניברסיטי בניו יורק, קיבל את מספר הטלפון של בית הספר של תלמוד תורה. מניין הגיע אליו מספר הטלפון? אני לא יודע. הוא מסר לי בטלפון שהוא יפרסם את ההודעה שקיבל על יהודים היושבים בבית הסוהר, כיוון שרצו לברוח מסוריה ונתפסו. הוא לא הצליח לתפוס אותי בטלפון של בית הספר וטלפן לאחד מבני הקהילה שהתגורר סמוך לביתי. לי לא היה מכשיר טלפון בבית באותו זמן. הלכתי

לביתו של השכן ודיברתי אתו ועם הד"ר רונלד פלד, ומאז התחיל הקשר עם יהודי קנדה.

ש: למעשה, משנת 1972 זו היתה קהילה שהלכה והתחסלה. איך ראית את התפקיד שלך. אתה מגיע לקהילה ועליך לדאוג בעצם לקהילה שעומדת להתחסל, יותר מזה, בעצם המגמה של כולם היא לעזוב את סוריה. אתה צריך להחזיק קהילה שמצד אחד מתפרקת ומצד שני השלטונות...

ת: כן, צריך לדעת כיצד להסתדר במצב כזה. מחד גיסא יש אנשים שרוצים לברוח, ומאידך גיסא יש להראות לשלטון שהקהילה מסתדרת ואפילו פורחת.

הקשר שלי עם ד"ר רונלד פלד היה בשנים 1970/71. אחרי שנה וחצי הוא נפטר ואת פעולתו המשיכה אשתו, ג'ודי פלד. עד היום יש בינינו קשר חזק. היא עזרה מאוד ליהודי סוריה. גם באופן פרטי היא עזרה, פנו אליה ישר במכתבים, בטלגרפים. דיברו אתה גם אנשים שנמצאו בנירירוק ועדכנו אותה על מצב הקהילה, או על מצב של אחד מבני הקהילה שרוצה לברוח מסוריה.

אני פגשתי אותה בפעם הראשונה בשנת 1980 בקנדה. היא באה לשדה התעופה לקבלת הפנים. היא הופתעה מאוד כשראתה, שהרב של קהילת סוריה הוא צעיר. באותו זמן לא היה לי זקן. אחר כך הסתדרנו. היא יודעת רק אנגלית, אני יודע קצת אנגלית, קצת צרפתית. אשתי מדברת טוב צרפתית. הסתדרנו בלשון אספרנטו. קצת אנגלית, קצת צרפתית, קצת עברית. והסתדרנו בלי יידיש. היא יודעת היטב יידיש. ומאז הכרתי את הג'וינט טוב. הכרתי את גולדמן, שהיה המנכ"ל של הג'וינט, הוא היה ה־Vice President – סגן הנשיא של הג'וינט. דיברנו על הקהילה. הוא אמר לי: אתה יכול לפעול כאילו היה הג'וינט המוסד שלך, או הבנק שלך. אנחנו נסייע לך בכל מה שתבקש.

ש: וכך היה?

ת: וכך היה. מאותו זמן, משנת 1980 ועד זמן העלייה, היה לי קשר חזק עם הג'וינט. בנסיעות הרבות שלי לנירירוק ולצרפת הכרתי את רוז'ה בנטוב, זה מנס ציונה. הכרתי את כל הארגונים של היהודים בנירירוק, אבל אף אחד לא ידע שאני מכיר את הארגון האחר. היו לי קשרים עם הג'וינט, אבל קיימתי קשרים גם עם 'בני ברית' ועם סימון רייך. הכרתי גם את רסקיו, ואת רוב הארגונים של היהודים בנירירוק. אני ראיתי שלכולם יש מטרה אחת – להוציא את היהודים. כדי שלא להזיק ליהודים שהיו בסוריה איחדתי את כל המאמצים שלהם בלי שהגופים השונים ידעו. תכננתי זאת מראש, אבל הם לא ידעו שאני מכיר את כולם. כשעליתי לארץ, הכינו לי נציגי הג'וינט הפתעה. הם הזמינו לכמו קבלת פנים חגיגית נציגים מכל הארגונים ושעמהם הייתי בקשרי פעולה ובאותו מעמד נתנו למבצע הצלת יהודי סוריה את השם 'מבצע אברהם'. אברהם זה שמי. התרגשתי מאוד באירוע הזה.

ש: כמה יהודים נשארו היום בסוריה?

ת: נשארו פחות מ־200 בשלושה מקומות: בדמשק, בחלב ובקאמישלי.

ש: לפי עיתון מן השבוע שעבר לא נשארו יהודים בחלב, האם זה נכון?

ת: בחלב לא. אבל יש יהודים בדמשק ויש גם בקאמישלי. בקאמישלי יש 21 ובדמשק 150 אולי 160.

ש: ואלה שנשארו רוצים להישאר שם, או שהם רוצים לצאת משם?

תפילה בבית־הכנסת ירקוי, דמשק, פסח תשנ"ה

ת: אני לא עזבתי את סוריה עד שבדקתי את המצב טוב מאוד. ואין מה לדאוג, הם רוצים להישאר בתוך העסקים שלהם. זו זכותם.

ש: יש גם צעירים, או שכולם מבוגרים?

ת: יש גם צעירים.

ש: בית הספר עוד קיים?

ת: קיים, אבל מה זה בית ספר ל-150 אנשים? יש אנשים ויש נשים ויש ילדים. כיום נשארו רק 15 תלמידים בכיתה.

ש: איך אתה רואה את התקופה הזו במבט לאחור? איך אתה מרגיש כשאתה מסתכל בדיעבד על כל מה שהיה?

ת: עד היום אני רואה את הקהילה כמתחלקת לשלושה מקומות. חלק מן הקהילה נשאר בניריוק.

ש: כשאתה מדבר על 'קהילה' האם כוונתך לקהילת דמשק?

ת: קהילת דמשק היתה הקהילה הגדולה שהיתה בסוריה מכל יהודי סוריה. היו לי יחסים טובים עם היהודים במקומות השונים. גם בני חלב וקאמישלי פנו אלי לא פעם בבקשת עזרה. הם נהגו לבוא לביתי כדי לספר לי על בעיותיהם. גם אני נסעתי לחלב פעמים אחדות וגם לקאמישלי. עזרתי גם ליהודי חלב, אמנם היה להם גם רב וגם ראש קהילה, אבל כל הפעילות של הקהילות היהודיות בסוריה התנהלה בדמשק.

ש: אלו אירועים אתה זוכר בחיי הקהילה?

ת: אני רוצה לחזור למה שדיברנו קודם על הרב ועל הנשיא של הקהילה. פעם היתה חתונה בבית הכנסת ואני הודעתי לפני החתונה שיהיו דייקנים בזמן. אם רוצים ב-8:00 אז צריך לערוך את החתונה ב-8:00. אם ב-7:00 אז ב-7:00. מתי שהם רוצים, אבל עליהם לדייק. פעם היתה חתונה ובה השתתף סלים טוטח, שהיה נשיא הקהילה. הוא בא לחתונה, אבל באיחור. כשהוא נוכח שאני כבר עומד בסיומן של הברכות הוא כעס עלי בנוכחות כל באי בית הכנסת. מזמן כבר מחלתי, אבל באותו זמן נפגעתי ורגזתי מאוד. הוא צעק עלי: אתה לא מחכה? איך אתה עושה דבר כזה? שתקתי. הבנתי שזה לא יהיה לכבודנו לריב ולצעוק בבית כנסת. אבל לא השארתי את הדברים ללא תשובה. מוקדם בבוקר שלמחרת הלכתי לביתו וסיימתי את העניין בלי סכסוכים. אולם בעקבות אותו אירוע אימצתי לי כיוון פעולה אחר. שאפתי להיות יותר חזק בקהילה. הבנתי שעלי להיות חזק כך שאוכל לפעול לבד ושלא יוצר מצב בו יהיו עימותים בין בעלי התפקידים השונים. חששתי שעימותים בין בעלי התפקידים השונים עלולים להפריע לפעילות למען הקהילה, במיוחד כשפעילות זו צריכה להיות פעמים רבות דיסקרטית וסודית. פחדתי שאם יהיו הרבה בעלי תפקידים גם דברים חסויים וחשובים לגורל הקהילה עלולים להגיע אל אזניהם של השלטונות. לכן רציתי לרכז את כל התפקידים בידי. באותו זמן אמרתי לנשיא שחלק מן המשפחה יכול לצאת מסוריה בשנים 1973, 1974. אבל גם על כך היו שואלים בדרך כלל את נשיא הקהילה אם הוא חוזר או לא חוזר.

ידעתי שבנוגע לאישורי היציאה רב כוחו של נשיא הקהילה. מכאן גם נבע כוחו. הוא היה אדם דומיננטי כי רק הוא היה יכול לעזור למשפחות, או לחלק

מהמשפחות, שרצו לצאת מסוריה, אם לביקור ואם לצמיתות. אבל הוא בדרך כלל עזר רק ליחידים מאנשי הקהילה. לא לכל הקהילה.

ש: כמה מנתה הקהילה בשנת 1974?

ת: למעלה מ־4,000 איש. בהתחלה עזרתי לכל האנשים שהנשיא סירב לעזור להם לצאת מסוריה, וככה מצאתי עצמי בתוך פעילות רבה למען העלייה, משנת 1978 עד לשנת 1980. הצלחתי להיות חבר, לא חבר במשמעות הרגילה של המילה 'חבר', של כמה אנשים במודיעין הסורי. בעיקר התיידדתי עם שניים. הם היו בעלי דרגות שונות, ואחד היה למעשה כפוף לשני. למרות ששניהם היו מהמודיעין דאגתי שאף אחד מהם לא ידע על קשרי עם האחר. כן, כמו שנהגתי עם הארגונים היהודיים בנירירוק. היה לי קשר אתם, אבל ארגון אחד לא ידע על קשרי עם הארגון האחר. פעם אחת, במוצאי שבת, סיימנו את התפילה והלכתי למודיעין לעזור לאחד מבני הקהילה, דוד קבריטי, שישב בבית כלא. נכנסתי לראש המודיעין. לא עברו שתי דקות, והתחלתי לדבר על משפחת קבריטי. הוא לא הופתע. הוא אמר לי: 'אתה רוצה לדבר על קבריטי? ואני חשבתי שאתה באת לדבר על משפחת מוסיוף'. אמרתי לו: 'אין משפחת מוסיוף בסוריה'. אמר לי: 'לא! יש'. אמרתי: 'לא! אין'. זכרתי כי באותה שבת לא ראיתי את בני משפחת מוסרי בבית הכנסת של הקהילה. הבנתי שהוא מתכוון למשפחת מוסרי. אבל לא יכולתי לדעת למה. שאלתי אותו: 'אולי אתה מתכוון למוסרי? יש משפחת מוסרי. אבל אין משפחת מוסיוף'. הוא ענה במהירות: 'כן, כן. משפחת מוסרי'. אמרתי: 'לשם מה עלי לדבר על משפחת מוסרי?' והוא השיב לי: 'כל המשפחה, בת 17 הנפשות, ניסו לגנוב את הגבול היום, בשבת. האנשים שלנו תפסו אותם בדרך ללבנון. מה אתה אומר?'. ככה הוא אמר לי. בזמן ששוחחנו אחד מבני הקהילה חיכה לי בחוץ. אבל כשאיש המודיעין דיבר על משפחת מוסרי, אמרתי לו: 'אני לא זז מכאן עד שאקח לפחות את הנשים והילדים. אם תיתן לי את כולם, זה בסדר. אבל אם זה קשה לך, אני לא אזוז מפה עד שאקח את הנשים ואת הילדים'. בעוד אני מדבר אליו ככה, ניסה מישהו להיכנס. היה זה איש המודיעין השני שהיה בעל דרגה נמוכה יותר, ושגם אתו הייתי ביחסי חברות. כשראה אותי הוא הופתע, ושאל: 'מה אתה עושה כאן?', אמרתי לו: 'אני שותה כוס כוס קפה'. הוא שאל: 'אתה שותה כוס קפה פה?', אמרתי לו: 'כן, אני שותה כוס קפה'. אמר לי: 'תשב, תשב'. כשהראשון יצא לשירותים ונשארתי עם השני לבד, אמרתי לו: 'אני לא זז מפה עד שתשדל את ראש המודיעין להרשות לי לקחת את הנשים ואת הילדים'. לא סיפרתי לו שכבר ביקשתי מראש המודיעין לקחת את הנשים ואת הילדים. רק אמרתי לו: 'באת בדיוק בזמן, ואני מבקש ממך לתת לי את הנשים ואת הילדים. אתה יודע שזה לא מקובל שנשים וילדים יישארו בבית כלא'. ושתקתי. אחר כך נכנסו עוד שניים. אחד מהם אלוף. כששבו לדון בגורלה של המשפחה שנתפסה, אמרתי להם: 'אולי אלך עכשיו'. אמר לי אותו חבר שכיהן בדרגה יותר נמוכה: 'אולי תלך למשרד, חכה לי שם עד שאגמור את הדיון הזה'. השני שאל: 'שאלת אותו אם יש לו מכונית או לא?', ואכן לא היתה לי מכונית. כך השני, בעל הדרגה הגבוהה, אמר לו: 'אתה שולח אותו למקום בלי מכונית? תטלפן מפה שיכינו לו מכונית, שתיקח אותו למשרד שלך'. ירדתי לחבר שהמתין לי בחוץ, ואמרתי: 'לך הביתה. יש דברים שאני לא יכול עכשיו להגיד לך'. וזה מה שקרה:

הלכתי למשרד של המודיעין. חיכיתי שעה, שעה וחצי, עד שגמרו, ואמרו לי: 'אתה יכול לקחת את הנשים ואת הילדים'.

מכל מקום מאז העימות עם נשיא הקהילה התחלתי לעבוד גם בנושאים אלו. בשנתיים האלה, וזה היה לפני שהכרתי את הג'וינט ואת האנשים בקנדה ואת רוז'ה פנטון בצרפת ואת כל הארגונים האחרים, הצלחתי להוציא מספר גדול של יהודים מסוריה.

ש: מה היה בעצם התפקיד שלך בתקופה הזאת?

ת: למעשה, כפי שאמרתי קודם, מילאתי בקהילה מגוון רב של תפקידים. העבודה הייתה לפעמים מאד קשה ומאד עדינה, ועבדתי ימים כלילות.

ש: היום אתה רב של איזו קהילה?

ת: (צוחק) היום אני רב של המשפחה.

ש: האם הקהילה שלך היום מורכבת מיהודי חולון־בתיים?

ת: כן. חבל שהקהילה מחולקת עכשיו לשלושה מקומות.

ש: זו אותה קהילה עבורך? זו אותה קהילה שהיתה לך בסוריה, או שזו קהילה אחרת עכשיו?

ת: לא, זו אותה קהילה. אם אני נמצא בנירירוק, או בישראל, זו אותה קהילה. אלה אותם אנשים.

ש: אבל יש לה בעיות אחרות.

ת: בעיות אחרות, אבל אין מה להשוות בין העבודה פה לבין העבודה שעשיתי יום ולילה בסוריה. אני הייתי הכול בסוריה. רב, פעיל עלייה, עובד סוציאלי, מורה, יועץ ועוד. אבל פה ברוך השם ישנם גופים ורשויות ממשלתיים רבים המטפלים ברוב העניינים שעסקתי בהם במסירות נפש ובלי חשבון בסוריה.

